

«ТАСДИҚ МЕКУНАМ»

**Ректори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор**

Назриддинзода Э.С.

« 6 » « 06 » 2026 сол

ТАҚРИЗИ

муассисаи пешбар ба диссертатсияи Маҳмудӣ Равшан Бобочонзода дар мавзуи «Таърихи таъсис ва инкишофи адвокатура дар Тоҷикистон: таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 5.5.1. Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим дар бораи ҳуқуқ ва давлат пешниҳод шудааст

Мутобиқати муҳтавои диссертатсия ба ихтисос ё соҳаи илми эълошуда. Диссертатсияи Маҳмудӣ Равшан Бобочонзода дар мавзуи «Таърихи таъсис ва инкишофи адвокатура дар Тоҷикистон: таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 5.5.1. Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим дар бораи ҳуқуқ ва давлат пешниҳод шудааст, таҳқиқоти илмии анҷомёфта ба ҳисоб рафта, аз ҷониби муаллиф ҳамчониба таҳқиқ гардида, ба яке аз мавзуи мубрами илми ҳуқуқи муосир мутобиқ мебошад.

Мубрам будани мавзуи диссертатсия. Диссертатсияи номзади Маҳмудӣ Равшан Бобочонзода ба яке аз мавзуи мубрами илми назарияи давлат ва ҳуқуқ ва таърихи давлат ва ҳуқуқ бахшида шуда, дорои хусусияти ҳам таърихӣ ва ҳам ҳуқуқӣ мебошад. Такмил додани санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, самарабахш намудани фаъолнокии мақомоти марбута бидуни дарки амиқи ҷанбаҳои таърихӣ-ҳуқуқии ин соҳа аз имкон берун аст. Илова бар ин, ин масъала ба сифати мавзуи мубрами илмӣ дар соҳаи назарияи давлат ва ҳуқуқ баҳогузорӣ гардида, заминаи баланд бардоштани самаранокии фаъолияти мақомоти адвокатура, ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқӣ, унсурҳои ба қонунгузори соҳавӣ таъсиррасон ва роҳҳои такмилдиҳии онро муайян менамояд.

Чуноне муаллиф зикр менамояд «Дар замони соҳибистиклолӣ дар самти ташаккули қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд ва танзими муносибатҳо дар соҳаи адолати судӣ, минҷумла адвокатура, тадбирҳои мушаххас амалӣ гардида, як қатор барнома, стратегия ва концепсияҳо қабул карда шуданд.

Сарфи назар аз ин тадбирҳои андешидашуда, ҳанӯз ҳам дар муносибатҳои ҳуқуқҳимоякунӣ баъзе масъалаҳои муҳим ба назар мерасанд, ки ба таври зарурӣ танзим нагардидаанд ва барои расидан ба ҳадафҳои давлатӣ дар самти ҳимоя ва таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон, шаҳрвандон ва иттиҳодияҳои онҳо, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ баъзе монеаҳо ҷой доранд.

Дар фаъолияти адвокатураи муосир камбудию нуқсонҳои ба назар мерасанд, ки ба назари мо дар раванди истифодаи таҷрибаи таърихӣ баргараф карда мешаванд. Муруҷиат намудан ба таърих аз он ҷиҳат зарур аст, ки камбудии дар гузашта роҳодашуда такрор наёбанд. Айни замон ин хеле муҳим аст, зеро ҷорӣ намудани ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ боиси тағйироти кулӣ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ гардидааст». (с.5).

Асоснокӣ ва муътамад будани хулосаҳо ва тавсияҳои, ки дар диссертатсия зикр гардидаанд. Диссертатсия таҳқиқоти анҷомёфтаи илмӣ-тахассусӣ буда, натиҷаи он барои рушди илми ҳуқуқшиносӣ, аз ҷумла, назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат мекунад. Ҷанбаҳои дигари мавзӯи диссертатсия барои рушди илмҳои соҳавии дигари ҳуқуқшиносӣ аҳаммияти муҳим дорад. Таҳлили диссертатсия, дар воқеӣ будани дониши ҳосилшуда, мантиқӣ будани он, робитаи он бо асарҳои муҳаққиқони дигар, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот оид ба мавзӯ, инъикоси объективии муаммоҳои қонунгузорию адвокатура ва фаъолияти адвокатӣ, таҳлили маводҳои илмӣю амалии соҳавӣ, ворид намудани маводҳои бойгонӣ ба гардиши илмӣ, усулҳои гузарондани таҳқиқот, инчунин, мутобиқати диссертатсия ба талаботи муқарраршуда ифода мегардад.

Дарачаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд. Ба ҳимоя нуқтаҳои

илмии зерин пешниҳод мегарданд, ки онҳо навгониҳои таҳқиқоти диссертациониро ифода менамоянд:

1. Институти ҳимоя ба халқи тоҷик аз қадим шинос буда, маҳсули тафаккури нави ҷамъиятӣ-сиёсӣ нест, зеро ки нишонаҳои аввалини он дар ташкилотҳои пешаздавлатӣ пайдо шудаанд. Бо таъсис ёфтани давлат номи мақомоти бо ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои инсон машғул буда, якчанд маротиба дигаргун шудааст. Бори аввал, доир ба намояндагӣ дар ҳуҷҷатҳои таърихии давраи Сосониён маълумот дода мешавад. Ин вазифаро ғайр аз ҳимоятгарон, инчунин дигар одамони солимақл (қобилияти ҳуқуқидошта) иҷро карда метавонистанд. Намояндагони он замонро ба намояндагони ҳешутаборӣ ва кирошуда ҷудо намудан мумкин аст, ки аз онҳо минбаъд институти вакилони касбӣ пайдо шудааст. Дар давраи исломии давлатдорӣ тоҷикон ҳимояи манфиатҳои тарафхоро судҳои козӣ, вакил ва муфтиҳо амалӣ менамуданд. Дар давраи Сомониён тартиби мурофиаи судӣ бо парвандаҳои ҷиноятӣ ва маданӣ ягона буда, дар байни даъвогар ва ҷавобгар фарқ гузошта намешуд ва исботкунӣ дар зиммаи онҳо буд. Баъзе вазифаҳои ҳимоятгар ва даъвогарро муфти ва вакил иҷро менамуданд.

2. Институти ҳимоя дар Тоҷикистони тошуравӣ чун институти судӣ инкишоф ёфта, қисми таркибии он буд ва аз низоми судии давлат ҷудою мустақил набуд. Ин нуқта дар он ифода меёбад, ки ёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби ҳуди ҳимояшаванда, наздикон ва ҳешовандони ӯ, инчунин аз ҷониби мансабдорони давлатӣ, намояндагони ҳокимият, дар бисёр мавридҳо аз ҷониби ҳуди судя, ки ба шахс имкони пешниҳод кардани далел ва шохидонро барои ҳимояи худ фароҳам меорад, расонида мешуд. Ташаккул ва инкишофи институти ҳимоя дар ҷараёни ба амал баровардани адолати судӣ дар Тоҷикистон раванди мураккаб буд, зеро ҳуди мақомоти судӣ, ҷараёни мурофиаи судӣ бо дин бо ҳам зич печида буданд, баҳсҳои ҳуқуқӣ бошанд, дар асоси тасаввуроти динӣ дар бораи адолат, мавқеи раият ҳал мешуданд. Боз як нуқтаи муҳим он буд, ки тамоми мурофиаи судӣ ва таъмини адолат, аз рӯйи баррасӣ намудани парвандаҳо дар судҳо бо шахсият ва обрӯю эътибори амир зич вобаста буд.

Судҳои феодалии қозӣ ва бийҳо дар кишвари Туркистон ва дар аморати Бухоро то барқарор гардидани ҳокимияти шуравӣ парвандаҳои ҷиноятӣ ва маданияро бе иштироки адвокат баррасӣ мекарданд. Вазифаи ба амал баровардани адолати судӣ ва ҳамзамон ҳимояро дар баробари қозиён шахсоне ба уҳдаи худ мегирифтанд, ки ҳокимияти давлатиро дар ихтиёр доштанд. Дар кишвари Туркистон ва аморати Бухоро иштироки адвокатҳо дар симои вакилони касбӣ ва ёварони онҳо бори нахуст баъди ҳамроҳ намудани ҳудуди Осиёи Миёна ба империяи Русияи подшоҳӣ, дар мавриди баррасии парвандаҳои ҷиноятии раияти он, ба назар мерасад.

3. Инкишоф ва танзими ҳуқуқии адвокатура дар замони шуравӣ он дигаргунҳои амиқи сифатиеро, ки дар низоми давлатию ҳуқуқӣ ба амал омаданд, инъикос мекард. Давлатикунони тамоми низоми адвокатура сурат мегирифт, фаъолияти хусусии адвокатӣ аз байн бурда мешуд, адвокатура тадричан чун коллегия ташкил мегардид ва маош аз рӯйи воҳиди корӣ мутаносибан ба миқдору сифати парвандаҳои баитмомрасонида пардохт мегардид, ҳамчунин тағйироти таъҷилии сифатӣ дар ҳайати кадрҳои адвокатура ба вуқӯъ омад. Адвокатура низоми иҷтимоии хеле мураккаб буда, аз рӯйи моҳияти вазифаҳо, хусусияти шакл, намуди сохторҳои ташаккулдиҳанда, аз рӯйи муносибати мутақобила бо мақомот ва муштариён, майдони васеи фаъолият ва вижагиҳои танзими ҳуқуқию этикиро доро мебошад.

4. Дар солҳои аввали соҳибистиклолии Тоҷикистон фаъолияти адвокатура тибқи қонунгузориҳои шуравӣ танзим мегардид. Минбаъд, ба низоми ҳуқуқӣ ва дохилии адвокатура дигаргунии ҷиддӣ ворид шуд. Қабули санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар бораи адвокатура марҳилаи нави рушди адвокатура ва ҷорӣ намудани ислоҳоти он мебошад. Адвокатура институти ҳуқуқие мебошад, ки дар асоси касбӣ ҳимояи ҳуқуқу озодӣ ва манфиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро таъмин мекунад. Аз соли 1995 то соли 2015 фаъолияти адвокатура амалан фаъолияти соҳибкорӣ буд, ки дар он адвокат – вакил, бо расонидани хизмати ҳуқуқӣ дар шакли соҳибкори инфиродӣ машғул буда, таъсис додани ширкатҳои ҳуқуқӣ дар намуди ҷамъиятҳо, ташкили фаъолияти соҳибкорӣ оид

ба расонидани хизматҳои ҳуқуқӣ, тавассути таъсиси шахси ҳуқуқӣ амалӣ мешуданд.

Дар Тоҷикистони муосир адвокатура унсури калидии низоми ҳуқуқҳимоякунии ҷамъият ба шумор меравад, вале он унсури ягона нест. Дар байни дигар шаклҳои ташкили ҳуқуқии расонидани ёрии ҳуқуқӣ фаъолияти хусусии адвокатӣ дар шакли кабинети адвокатӣ, машваратӣ дар намуди расонидани ёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби машваратчиёни ҳуқуқӣ, ёрии ройғони ҳуқуқӣ, ки ташкилотҳои байналхалқӣ ва ғайридавлатӣ амалӣ мегардонанд, расонидани ёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби ваколатдорон оид ба ҳуқуқҳои инсонро дар ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои асосии шаҳрвандон номбар кардан мумкин аст.

Аҳаммияти илмӣ, амалии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо. Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ ба марҳилаҳои муҳимтарини ташаккули инкишофи адвокатури тоҷик ва паҳлуҳои номуайяни он равшанӣ андохта мешавад. Таҳқиқоти мазкур саҳми муайян ба амиқтар намудани донишҳои илмӣ оид ба ташаккул ва инкишофи адвокатура, дар умум, самтҳои асосии фаъолияти он оид ба амалигардонии ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон дар Тоҷикистон мебошад. Хулосаҳо ва нуктаҳои рисолаи илмӣ оид ба масъалаҳои таърихи ташаккули адвокатура имкон медиҳанд, ки таърихи ватанӣ дар соҳаи фаъолияти адвокатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон назаррас такмил дода шавад. Инчунин, масъалаҳои дар он баёншударо бо назардошти воқеияти таърихӣ фарҳангии Тоҷикистон дар раванди ислоҳоти институти адвокатура дар Тоҷикистон истифода бурдан мумкин аст. Аксари тавсияҳо ва таклифҳо оид ба такмили асосҳои этикии фаъолияти адвокатӣ мумкин аст, ки аз ҷониби адвокатҳо дар ҷараёни фаъолияти кориашон чун дастури роҳнамо қабул карда шаванд. Тавсияҳо оид ба такмили асосҳои ҳуқуқии танзими фаъолияти адвокатӣ мумкин аст, аз ҷониби субъектҳои ҳуқуқэҷодкунӣ ва мақомоти ҳокимияти қонунгузор дар раванди фаъолияти қонунэҷодкунӣ ба назар гирифта шаванд. Тавсияҳо оид ба таҷдиди фаъолияти адвокатӣ ва ҳифзи манфиатҳои адвокатҳоро метавонанд мақомоти ҳокимияти иҷроияю судӣ, ҳамчунин мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба назари эътибор гиранд.

Дарачаи эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Дар воқеъ будани дониши ҳосилшуда, мантиқӣ будани он, робитаи он бо асарҳои муҳаққиқони дигар, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот оид ба мавзӯ, инъикоси объективи муаммоҳои қонунгузори адвокатура ва фаъолияти адвокатӣ, таҳлили маводҳои илмию амалии соҳавӣ, ворид намудани маводҳои бойгонӣ ба гардиши илмӣ, усулҳои гузарондани таҳқиқот, инчунин, мутобиқати диссертатсия ба талаботи муқарраршуда ифода мегардад.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дарачаи илмӣ. Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия барои дарёфти дарачаи илмӣ бо сатҳи навгонии илмии диссертатсионӣ, нуқтаҳои илмии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумхуриӣ ва байналмилалӣ тасдиқ карда мешавад.

Саҳми шахсии муаллиф бо ширкати бевоситаи ӯ дар таҳқиқоти диссертатсионӣ, пешбарии ақидаҳо, мафҳумҳо, хулосаҳо ва нуқтаҳои илмӣ, интишороти ӯ исбот карда мешаванд. Саҳми шахсии довталаби дарёфти дарачаи илмӣ бо сатҳи навгонии илмии таҳқиқот, нуқтаҳои асосии илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод карда шудаанд, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар чорабиниҳои гуногуни илмӣ, аз ҷумла, конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ва назариявӣ тасдиқ карда мешаванд. Ҳамзамон тарзи навишт, масъалагузорӣ ва услуби диссертатсия саҳми шахсии муаллифро нишон медиҳад. Саҳми шахсии муаллиф дар ҷодаи илм ба муқаррароти илмии диссертатсия ва натиҷаҳои илмӣ, ки дар бобҳо ва зербобҳо, инчунин хулосаи қор ифодаи худро ёфтаанд, асос мегардад. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ, аз он ҷумла нуқтаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешкаш шудаанд, заминаи кофӣ ва боэътимоди назариявӣ ва методологӣ доранд. Асосҳои назариявии таҳқиқоти диссертатсияро қорҳои илмии олимони ватаниву хориҷӣ, ки ба масъалаи мазкур бахшида шудаанд, ташкил медиҳанд. Заминаҳои амалии таҳқиқотро таҷрибаи ватанӣ ва мақомоти давлатии ваколатдор ташкил додааст. Асосҳои таҳқиқоти диссертатсиониро методологии умуминазариявӣ ва махсуси ҳуқуқии ташкил додаанд. Таҳлили густурдаи мавзӯи таҳқиқот ва дар асоси он нашр гардидани

усулҳои натиҷаҳои диссертатсия дар мақолаҳои илмӣ, эътимоднокии онро пурра тасдиқ менамоянд. Тавсия ва пешниҳодҳои манзурнамудаи муаллиф бо дарназардошти таҳлилҳои муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузорию давлатҳои хориҷӣ, масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ, бахусус амалияи фаъолияти адвокатура сурат гирифтааст. Муаллиф хулосаю пешниҳод ва тавсияҳои худро бо сарчашмаҳои дақиқи илмӣ бо истинод овардан ба маводи илмӣ ва қонунгузорию қорҳои амалӣ асоснок намудааст.

Чоп намудани таълифоти натиҷаҳои диссертатсия дар матбуоти илмӣ. Маҳмудӣ Равшан Бобочонзода вобаста ба масъалаҳои алоҳидаи мавзӯи таҳқиқот 14 мақолаи илмӣ таҳия ва интишор кардааст, ки аз онҳо 7 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 7 мақола дар маҷаллаҳои дигар нашр гардидаанд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Муаллиф ба пуррагӣ тавонистааст, ки дар доираи 3 боб ва 9 зербоб моҳияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионро баррасӣ кунад. Сохтори диссертатсия аз рӯйхати ихтисорот, муқаддима, се боб, нуҳ зербоб, хулоса, номгӯйи адабиёт (маъхазҳо) ва феҳристи интишороти илмии довталаби дараҷаи илмиро дар бар мегирад.

Дар муқаддима асоснокии интихоби мавзӯ тавзеҳ дода шуда, мушкилоти таърих, назария ва амалия вобаста ба мавзӯ матраҳ шуда, аҳаммият ва саривақтӣ будани таҳқиқоти илмӣ пешниҳод карда шудааст. Ҳамчунин, дар муқаддима мақсаду вазифаҳо, объекту мавзӯи таҳқиқи илмӣ, аҳаммияти амалии натиҷаҳои бадастовардашуда муайян гардидаанд.

Боби якуми диссертатсия **Ташаккул ва инкишофи институти адвокатура дар таърихи давлатдорӣи тоҷикон** ном гирифтааст.

Боби мазкур аз се зербоб иборат буда, дар он пайдоиши адвокатура дар таърихи қадимаи давлатдорӣи тоҷикон ва зардуштия, заминаҳои таърихӣ - ҳуқуқии ташаккули институти ҳимоятгар дар Тоҷикистони таърихӣ ва ташкили фаъолият ва хусусиятҳои амалкарди институти адвокатурано Тоҷикистон дар ҳаёти Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Туркистон ва дар

хайати Ҷумҳурии Халқӣ Шуравии Бухоро ба таври пурра омӯхта шуда, хусусиятҳои давраҳои мазкур муайян гардидаанд.

Зербоби якуми боби мазкур ба масъалаи **Пайдоиши институти ҳимоя дар таърихи қадимаи давлатдорӣи тоҷикон** бахшида шудааст.

Муаллиф таъкид менамояд, ки заминаҳои пайдоиши институти адвокатура зарурати объективӣ дар суд ҳимоя кардани манфиати шахсоне буд, ки дар соҳаи ҳуқуқшиносӣ дониши махсус надоштанд. Институти адвокатура бо ҳуқуқ, ки онро давлат чун низоми меъёрҳо ва қоидаҳои ҳатмии рафтор, ҳамчунин, чораҳои масъулияти нисбат ба вайронкунандагон татбиқшаванда муайян мекунад, алоқаи канданашаванда дорад.

Диссертант дар мавриди таҳлили низоми судии зардуштӣ иброси андеша дорад, ки дар ҳуқуқи судии оғози асрҳои миёна дар Эрон бештар мундариҷаи мақоми ҳуқуқи иштироккунандагони муҳофизати судӣ, маҳз ҳуқуқи уҳдадорӣҳои тарафҳо, ки ба ваколати судӣ ҳуқуқ доштанд, баррасӣ шудааст. Ба андешаи номбурда, масъалаҳои ваколат дар суд дар якҷанд ҷасл ё боби Қонунномаи Сосониён мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Ғайр аз ин, дар ин давра институтҳои нави ёрирасони адолати судӣ, аз қабилӣ «андарзгар» (машваратгари ҳуқуқӣ), «мушовир» (мушовир-адвокат), «ёрмандон» (нозирон) ва ғайра пайдо мешаванд.

Иброс мегардад, ки ба вучуд омадани ваколати судӣ ва дигар институтҳои ёрирасони адолати судӣ реша дар қарри асрҳо доранд ва ба тақозои заминаҳои объективӣ иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ арзи ҳастӣ кардаанд. Ҷояи ваколати судӣ ба иваз кардани як шахс ба шахси дигар асос меёбад. Заминаи пайдоиши институти адвокатура бошад зарурати объективӣ ҳимояи манфиатҳои шахсоне дар суд мебошад, ки дар соҳаи ҳуқуқшиносӣ донишҳои махсус надоранд.

Ба андешаи муаллиф, танҳо дар асоси таҳлили ҳаёту вазъияти имрӯза баровардани хулосаҳои муътамад оид ба масоили адвокатура имконнопазир аст. Вазъият ва шароити инкишофи адвокатураи муосирро дар Тоҷикистон танҳо бо роҳи таҳқиқи таърихи пайдоиш, инкишоф ва дигаргуншавии он дар

ҳамаи марҳилаҳои рушд, ба ҳисоб гирифтани омӯхтани психология ва ҳувияти халқи тоҷик нисбатан аниқ фаҳмидан мумкин аст.

Зербоби дуюми боби якум, **Заминаҳои таърихӣ - ҳуқуқии ташаккули институти ҳимоятгар дар Тоҷикистони таърихӣ** номгузори шудааст.

Зимни таҳлили мавзӯи мазкур диссертант бо истифода аз андешаҳои олимони ва муҳаққиқони соҳа ибраз менамояд, ки дар Қуръони карим ҳимоятгар ба сифати симои мустақил зикр нашуда, дар судҳои шариатӣ ин вазифаро олимони ҳуқуқшинос – «фақеҳон» ва дигар шахсони босалоҳият – «муҷтаҳидон» иҷро мекарданд. Вазифаи асосии онҳо, менависад муҳаққиқ, додани фатво - ҳукм ё ҳулосаи ҳуқуқӣ бар асоси фикҳ оид ба ягон масъалаи мушаххас мебошад. Дар ҳамин асос, дар низоми адолати судии мусулмонӣ нақши мурофиавии намоёндаи тараф оид ба парванда ва қоршинос омехта карда мешавад.

Минбаъд, менависад муааллиф, хусусияти нисбатан бештари мусобиқаӣ будани мурофиаи судӣ маҳз дар давраи ҳукмронии Сомониён ба мушоҳида мерасад. Тарафҳо дар мурофиаи судӣ баробар буданд, парванда тибқи шикояти шахсони хусусӣ оғоз карда мешуд. Ба ақидаи муҳаққиқ, дар ташаккули институти ҳимоя дар мурофиаи судӣ дар ин марҳила, махсусан институти «мазолим» нақши махсус бозидааст.

Институти мазолим дар ҳимоя аз бедодгарию худсарихоӣ амалдорон, дар давраи инқишофи исломии давлатҳои халқи тоҷик муҳрабияти махсус касб намуд, хеле самарабахш буд. «Мазолим институти нодири адолати судиро амалӣ гардонидани подшоҳ бар амалдорони давлат буда, баҳсҳо ва даъвоҳоро моҳиятан баррасӣ мекард, ҳамчунин, ба ҳайси мақоми шикоятӣ ҳалномаҳои судҳои умумӣ – қозиро баррасӣ мекард, дар мавридҳои зарурӣ метавонист ҳалномаи қозиро бекор кунад». Умуман, институти мазолим чун мақоми универсалии давлат баромад мекард, ки раияти давлат метавонистанд бевосита ба он муроҷиат кунанд. Мазолим чун мақоми бисёрвазифаи амалӣ гардонидани адолати судӣ, назорат, истехсоли иҷро ва ғайра баромад мекард.

Дар ҳамин зербоб ба таври муфассал таърихи ташаккул ва рушди институти адвокатию давлати Сомониён, ҳамчунин, аморати Бухоро мавриди таҳлил қарор дода шудаанд.

Зербоби сеюми боби якум, ба баррасии масъалаи Ташкили фаъолият ва хусусиятҳои амалкарди институти адвокатуран тоҷик дар ҳайати ҚШС Туркистон ва дар ҳайати ҚХШ Бухоро равона шудааст.

Муаллиф иброз менамояд, ки пайдоиш ва инкишофи адвокатуран шуравӣ ва паҳн шудани он дар ҳудуди ҚМШС Туркистон, ки ҳудудҳои шимолии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Халқии Шуравии Бухоро ба он дохил мешуданд, заминаи пайдоиш ва инкишофи адвокатуран муосири тоҷик гардидааст. Бинобар ин, барои пурратар тасаввур намудани «манзараи» мавзуи мавриди таҳқиқ, ошкор сохтани хусусиятҳои шабеҳи ҳар ду мамлакат, ҳамчунин, таърихи инкишофи адвокатуран Русия, шуравӣ ва паҳн шудани он дар ҳудуди ҳозираи Тоҷикистон ба мақсад мувофиқ аст.

Иброз мегардад, ки аз лаҳзаи ба амал омадани Инқилоби Октябр дар Русия (соли 1917) ва инқилоб дар Бухоро (соли 1920), дар таърихи халқи тоҷик ва низоми ҳуқуқии ҷамъият тағйироти умда ва дигаргуниҳои бунёдӣ ба вуқӯъ пайвастанд. Ба амал баровардани ислоҳоти институти адвокатура, суд ва прокуратура дар маркази диққати ҳукуматдорон қарор дошт. Институти адвокатуран тоинқилобӣ барҳам дода шуд, зеро чунин ақидае ҷой дошт, ки буржуазияи сарнагун гашта ҳамаҷониба кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки институти химояро ба хидмати мафиатҳои худ истифода кунад. Ба сифати химоятгар мардону занҳои аз ҳуқуқи шахрвандӣ бархурдор баромад карда метавонистанд.

Минбаъд, муҳаққиқ зарурат ва қабули якчанд санадҳои меъёрӣ – ҳуқуқӣ ва зерқонуниро доир ба ислоҳоти ҳокимияти судӣ таҳлил намуда, ибрази андеша менамояд, ки санадҳои мазкур дар танзими муносибатҳои ҷамъиятии адвокатуран онвақта муҳим арзёбӣ мешаванд.

Ба ақидаи муаллиф, аз охири соли 1917 то оғози соли 1922 адвокатуран шуравӣ раванди мураккаби ташаккул ва ҷустуҷӯи шаклу усулҳои нави корро, ки бунёдан аз адвокатуран буржуазӣ фарқ мекард, аз сар гузаронидааст.

Диссертант, оид ба инкишофи адвокатураи тоҷик сухан ронда менависад, ки «адвокатура натиҷаи Инқилоби Октябр ва барқарор шудани ҳокимияти шуравӣ на танҳо дар Тоҷикистон, балки дар тамоми ҳудуди Осиёи Миёна мебошад». Бо вучуди он ки марҳилаҳои асосии инкишофи адвокатураи шуравӣ дар умум ба адвокатураи Тоҷикистон низ хосанд, адвокатураи тоҷик вижагиҳои махсус дорад, ки шароитҳои мушаххаси инкишофи таърихии онро инъикос мекунанд, равона карда шуда буданд.

Дар зербоби мазкур муҳаққиқ зикр менамояд, ки «дар ин давра, институти Ҳимоятгарон тадриҷан ба худ шаклҳои муайяни ташкилӣ гирифта, иттифоқҳои касбии адвокатҳо мавҷуд буданд, ки ба кори онҳо садоратҳои дар маҷлиси умумӣ бевосита интихобшаванда роҳбарӣ мекарданд». Онҳо дар таъсиси комиссияҳо ва коллегияҳои Ҳомиёни ҳуқуқ, ки аъзошон дар иҷлосияҳои трибуналҳои инқилобӣ ба ҳайси Ҳимоятгар баромад мекарданд, ширкат меварзиданд.

Боби дуюми диссертатсия **Ташаккули институти адвокатура дар ҶМШС Тоҷикистон ва асосҳои ташкилию ҳуқуқии фаъолияти адвокатура дар ҶШС Тоҷикистон** номгузорӣ карда шуда, он аз се зербоб иборат мебошад.

Зербоби якум **Ташаккулёбии институти адвокатура дар ҶМШС Тоҷикистон** ном дорад.

Муҳаққиқ қайд менамояд, ки марҳилаҳои асосии ташаккулёбии ва инкишофи адвокатураи шуравӣ, ки зикрашон дар боло гузашт, ба адвокатураи ҶМШС Тоҷикистон низ хос аст. Бо баррасии андешаҳои олимони ва муҳаққиқони соҳа диссертант таъкид менамояд, ки бо сабаби ба ҳайати ҶШС Ўзбекистон дохил шудани Тоҷикистон, таърихи адвокатураи он хусусиятҳои худро дорад, ки вижагиҳои шароити мушаххаси инкишофи таърихии онро дар ҳайати Ҷумҳурии Ўзбекистон инъикос мекунад.

Ибраз мегардад, ки таъсис ёфтани давлатҳои нав гузаронидани ислоҳоти нави ҳуқуқӣ, ташаккул додани конунгузорӣ ва институтҳои нави давлатӣ-ҳуқуқиро низ муайян кард. Дар маркази диққати КХА ҶМШС Тоҷикистон масъалаи бо кадрҳои боихтисос мустаҳкам кардани коллегияҳои Ҳимоятгарон

низ қарор дошт. Дар ҳамин асос, тибқи қонунгузорӣ дар бораи сохтори судӣ ва «Низомнома дар бораи коллегияи ҳомиёни ҳуқуқ» дар назди судҳои ҶМШС Тоҷикистон, дар назди мақомоти судӣ коллегияҳои ҳимоятгарон ташкил карда шуданд. Аъзои коллегияи ҳимоятгарони ҳайати якумро Комитети инқилобӣ бо пешниҳоди Комиссариати халқии адлия тасдиқ карда буд. Минбаъд, қабул ба узвияти коллегия аз ҷониби раёсати коллегия сурат мегирифт ва иттилоот дар бораи шахсони қабулшуда ба коллегияи адвокатҳо ба Раёсати Комитети инқилобӣ пешниҳод мешуд.

Дар таҳқиқоти худ муаллиф менависад, ки дар солҳои аввали таъсис ёфтани ҶМШС Тоҷикистон адвокатура чун институти алоҳидаи ҳимояи ҳуқуқӣ вучуд надошт. Заминаи таъсисёбии адвокатура дар ҶМШС Тоҷикистон институти адвокатури ҶФШСР мебошад, ки 26-уми майи соли 1922 ташкил карда шуда буд.

Барои ҳамин ҳам, қадамҳои аввалин дар роҳи ташкил кардани адвокатури ягона дар тамоми ҳудуди ҶШС Ўзбекистон ва ҶМШС Тоҷикистон хеле мушкил буданд, намояндаи миллатҳои маҳаллӣ хеле кам буданд. Комиссариати халқии адлияи ҶМШС Тоҷикистон ба тайёр кардани ҳимоятгарон аз ҳисоби намояндагони миллатҳои маҳаллӣ диққати махсус меод. «Соли 1926 дар назди суди округи Ҳисор коллегияи ҳимоятгарон ташкил карда шуд, ки вазифаи он расонидани ёри роғони ҳуқуқӣ ба аҳоли буд. Коллегия аз ҳафт нафар намояндаи миллатҳои маҳаллӣ ва ҳашт нафар аврупоиён иборат буд. Дар марҳилаи аввал коллегия ба аҳолии шаҳри Душанбе низ хизмат мерасонд, тадричан дар марказҳои вилоятҳо низ коллегияҳо ташкил карда шуданд».

Зербоби дуюм Асосҳои ташкилию ҳуқуқии фаъолияти адвокатура дар ҶШС Тоҷикистон ном гирифтааст.

Дар зербоби мазкур ибраз мегардад, ки баромадан аз ҳайати ҶШС Ўзбекистон ва таъсис ёфтани ҶШС Тоҷикистон дар ҳайати Иттиҳоди ҶШС ташаққул ёфтани низоми нави институтҳои давлатӣ-ҳуқуқиро дар асоси принципу ҳуқуқҳои давлати иттифоқӣ муайян кард. Ин нукта ба тамоми низоми мақомоти давлатӣ ва ҳифзи ҳуқуқ, аз ҷумла, институти адвокатура низ дахл дошт.

Ба ақидаи муаллиф, санади аввалини меъёрии ҚШС Тоҷикистон, ки бевосита фаъолияти адвокатурано танзим мекард ва шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии онро муайян менамуд, Низомнома дар бораи коллегияи ҷумҳуриявии Ҳимоятгарон аз соли 1935 буд, ки онро Комиссари халқии ҚШС Тоҷикистон тасдиқ кардааст. Тибқи он мақоми идоракунии коллегияи ҷумҳуриявии Ҳимоятгарон таҳти роҳбарии бевоситаи Суди Олии ҚШС Тоҷикистон амал мекард, ки таҳти назорати дугона будани онро нишон медиҳад.

Муҳаққиқ таъкид менамояд, ки дар давраи шуравӣ институти адвокатура тобеи давлат буда, ҳамчун яке аз унсурҳои ҷомеаи шахрвандӣ, таҳти назорату ҳисоботдиҳандаи давлат ба шумор мерафт. Аз ҷумла, коллегияи Ҳимоятгарон ҳар нимсола дар бораи фаъолият ба Суди Олии ҚШС Тоҷикистон ҳисобот медод. Мақоми олии идоракунии коллегия Анҷумани аъзои коллегияи Ҳимоятгарон буд, ки бо иҷозати Комиссари халқии адлияи ҚШС Тоҷикистон даъват мешуд. Анҷуман Раёсат дошт, ки он дар байни кумитаи иҷроияи анҷуман амал мекард. Раёсат бюроҳои байниноҳиявии коллегияи Ҳимоятгаронро дар сурати зарурат ташкил мекард. Зимнан, бахшҳоеро, ки бюроҳо ба онҳо хизмат мерасониданд, Раёсати коллегияи Ҳимоятгарон муқаррар менамуд. Онҳоро Суди Олӣ пешниҳод ва Комиссари халқии адлияи ҚШС Тоҷикистон тасдиқ мекард буд.

Зербоби сеюм Ҳусусиятҳои хоси адвокатури Тоҷикистон дар асоси Низомнома дар бораи адвокатури ИҚШС соли 1939 ва Қонуни ИҚШС дар бораи адвокатури ИҚШС соли 1979 номгузори карда шудааст.

Муаллиф ибрази андеша дорад, ки адвокатура чун институти ҳуқуқӣ дар ҳама марҳилаҳои таърихӣ он дар асоси санадҳои меъёрию ҳуқуқии танзимкунанда фаъолияти худро ба роҳ мемонад. Ба андешаи муҳаққиқ дар ташаккул ва рушди институти мазкур Низомнома «Дар бораи адвокатура» аз соли 1939 мақоми махсус дорад.

Низомнома Дар бораи адвокатури ИҚШС аз 16-уми августи соли 1939 бо муҳтавои худ, он дигаргуниҳои сифатиеро, ки дар фаъолияти адвокатура дар байни солҳои 1922-1939 ба амал омаданд, инъикос мекард. Масалан, дар Низомнома зикр шуда буд, ки «мукофотпулӣ барои пешбурди парванда тибқи

коидаи умумӣ аз рӯйи ризоияти мутақобилаи шахси манфиатдор ва узви коллегияи адвокатҳо муайян карда мешавад ва аъзои коллегияи ҳимоятгарон вазифадор карда шуданд, ки мукофотпулие, ки ба даст меоранд, ба суратҳисоби ҷорӣ раёсат маблағ пардохт кунанд».

Низомнома ҳамчунин, тағйир ёфтани ҳаёти сифатии кадрҳои адвокатура мусоидат кард. Тибқи Низомномаи соли 1922 «барои аъзои коллегияи ҳимоятгарон шудан на кам аз ду сол собиқаи кори амалӣ дар мақомоти адлияи шуравӣ доранд ва дар комиссияи махсус аз рӯйи барномаи махсус аз санҷиш гузаштаанд», шарти асосӣ буд.

Тибқи Низомномаи соли 1939 шарти ҳатмии узви коллегияи адвокатҳо шудан, «доштани маълумоти олии ҳуқуқшиносӣ ва барои хатмкунандагони мактабҳои ҳуқуқшиносӣ як сол собиқаи корӣ дар мақомоти суд, прокуратура ва адлия ва барои шахсони маълумоти ҳуқуқшиносӣ надошта собиқаи се солаи кории судя, прокурор, муфаттиш ва машваратчиҳои халқӣ муқаррар шуда буд».

Муҳаққиқ зикр менамояд, ки такмили фаъолияти минбаъдаи адвокатура дар заминаи Қонуни ИҶШС «Дар бораи адвокатура» аз 30-юми ноябри соли 1979 сурат гирифтааст. Дар Қонуни умумииттифоқӣ «Дар бораи адвокатура дар ИҶШС» ҳуқуқу вазифаҳои аъзои коллегияи адвокатҳо муайян карда, намудҳои ёрии ҳуқуқӣ, ки адвокатҳо ба шаҳрвандон ва ташкилотҳо мерасониданд, номбар шуда, меъёрҳои мушаххаси аз ҷониби адвокатҳо дар суд, арбитраж ва дигар мақомоти давлатӣ оид ба парвандаҳои конунвайронкунии маъмурӣ амалигардонии намояндагӣ, иштироки адвокатҳо дар баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ дар суд, ҳамчунин, дар тафтишоти пешакӣ инъикос ёфта буданд.

Боби сеюми диссертатсия **Инкишофи институти адвокатура дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити Истиқлоли давлатӣ** ном дошта, он аз се зербоб иборат мебошад.

Зербоби якум, ба масъалаҳои **Рушди қонунгузорӣ дар бораи фаъолияти адвокатура дар Тоҷикистон** бахшида шуда, дар он зикр мегардад, ки адвокатура дар тӯли бештар аз сӣ сол роҳи муайяни инкишофро тай намуда, аз институти пароканда, ба шаклҳои мураббаъ муназзам, бо мақоми ягонаи

роҳбарикунанда ва низоми муайян дошта, ташкилотҳои ҳамкории зич ва мутақобиладошта табдил шудааст. Дар ин муддат дар ҳуди фаъолияти адвокатура тағйироти бунёди руҳ доданд. Бори нахуст дар сатҳи қонунгузорӣ табиати гражданию ҷамъиятии он мустақкам карда шуд.

Муаллиф ибраз менамояд, ки ташаккул ва рушди қонунгузорӣ дар бораи адвокатурано бидуни таҳқиқи пояҳои ҳуқуқии он, қонунгузориҳои соҳавӣ ва сарчашмаҳои байналхалқӣ-ҳуқуқӣ, ки қисми ҷудонашавандаи низоми ҳуқуқии Тоҷикистон мебошад, ба риштаи таҳлил кашидан аз имкон берун аст, зеро дар баробари санадҳои қонунгузориҳои соҳавӣ, қонунгузориҳои ҷиноятӣ-мурофиавӣ ва маданӣ-мурофиавӣ, инчунин, бо санадҳои соҳаҳои дигари қонунгузорӣ танзим карда мешавад.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6-уми ноябри соли 1994 қабул шуд, кафолати конститутсионии ҳуқуқ ба ҳимояро муқаррар намуд ва алҳол адвокатура шакли калидии расонидани ёриҳои ҳуқуқӣ дар давлат ба ҳисоб меравад, вале он ниҳоди ягонаи расонидани ёриҳои ҳуқуқӣ набуда, гуногуншаклии асоси ҳуқуқии ташкил ва фаъолияти на танҳо адвокатура, балки умуман ташкилотҳои, ки ёриҳои ҳуқуқӣ мерасонанд, маҳз аз ҳамин ҷо бармеоянд.

Диссертант нақши ҷойгоҳи махсуси меъёрҳои Қонуни Конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи адвокатура»-ро, ки 4-уми ноябри соли 1995 қабул шуд, дар ташаккули институти адвокатурано тоҷик зикр намуда менависад, ки тибқи он адвокатура иттиҳодияи мустақили касбӣ буда, ба шахсони воқеию ҳуқуқӣ расонидани ёриҳои ҳуқуқиро таъмин мекунад.

Зербоби дуюми боби сеюм ба масъалаҳои **Шаклҳои ташкилию ҳуқуқии фаъолияти адвокатура дар Тоҷикистон** бахшида шудааст.

Муаллиф ибрази андеша дорад, ки омӯзиши таърихи ташаккули шаклҳои муносири ташкилӣ-ҳуқуқии адвокатура шаҳодат медиҳад, ки адвокатура дар ҳамаи замонҳо механизми асосии муҳофизати инсон аз ҷабру тааддӣ, шаклҳои самарабахши ташкили адвокатура кафили ҳимояи самарабахши ҳуқуқҳои мазкур буд ва боқӣ мемонад. Бинобар ин, таҳқиқи инкишофи шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии адвокатура дар Тоҷикистони пасошуравӣ барои фаҳмидани

рафти ислоҳот оид ба таҷдиди фаъолияти адвокатӣ дар мамлакат ёрӣ мерасонад.

Зимни таҳқиқот диссертант менависад, ки дар давоми бештар аз 20 сол, яъне то соли 2015 фаъолияти адвокатӣ дар шаклҳои гуногуни ташкилӣ-ҳуқуқӣ сурат мегирифт ва то соли 1995 дар Тоҷикистон, ки бинобар бесарусомониҳо амалӣ намудани ислоҳоти ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ ғайриимкон буд, дар мамлакат санадҳои қонунгузорию шуравӣ амал мекард, ки соҳаи фаъолияти адвокатиро низ дар бар мегирифт. Бинобар ин, менависад муаллиф, то миёнаи солҳои 90-уми асри гузашта шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии модели шуравии адвокатура нигоҳ дошта шуданд. Модели ташкили фаъолияти адвокатура бо шакли дастаҷамъонаи (коллективиӣ) фаъолияти он алоқаи канданашаванда дошт ва тасодуфӣ нест, ки ташкили коллегии адвокатҳо чун иттиҳодия шакли таърихӣ ташаккулёфта эътироф мегардад. Аз дигар ҷиҳат, шакли дастаҷамъонаи (коллективиӣ) фаъолияти адвокатҳо, шакли аз ҳама мувофиқ ва нисбатан демократии ташкилӣ-ҳуқуқии фаъолияти адвокатҳо ба ҳисоб мерафт.

Дар охири зербоб таъкид мегардад, ки алҳол дар Тоҷикистон ислоҳоти ҳуқуқӣ идома дорад ва умед аст, ки дар ояндаи наздик ислоҳоти марбут ба институти адвокатура бомуваффақият ба анҷом мерасад ва адвокатҳо дар низомии иерархии касбҳои ҳуқуқӣ мақоми мушаххасро ишғол менамоянд.

Зербоби сеюм **Баъзе масъалаҳои тақмили институти адвокатури Тоҷикистон дар шароити Истиқлоли давлатӣ** ном дошта, дар он таъкид мегардад, ки дар замони муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тамоми соҳаҳои ҷамъиятиву давлатӣ ислоҳоти муҳим амалӣ шуда истодаанд. Дар ин самт, менависад диссертант, тақмили минбаъдаи фаъолияти институти адвокатура, расонидани ёрии ҳуқуқӣ ба шаҳрвандон низ бояд дар мадди аввал истад, зеро кафолатҳои давлатии ҳуқуқ ба ҳимоя, ки дар сатҳи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустаҳкам карда шудаанд, яке аз муҳимтарин ва арзишмандтарин омилҳои таъмини демократия ва ҳимояи ҳуқуқи инсон ва шаҳрванд ба шумор меравад.

Муаллиф ислоҳоти самтҳои зерини фаъолияти адвокатурано зарур мешуморад, аз ҷумла: тақвият додани талабот нисбати тахассусмандии

номзадҳо ба мақоми адвокатӣ, мавҷудияти собиқаи корӣ аз рӯйи ихтисоси ҳуқуқшиносӣ ва гузаштани коромӯзӣ дар ташкилотҳои адвокатӣ; ҷорӣ намудани низоми ҳатмии такмили бозомӯзии ихтисоси касбии адвокатҳо; ташкил кардани низоми самарабахш ва мукамал гардонидани адвокатура бо иштироки мутахассисони баландихтисос; мушаххас намудани ваколатҳо ва ҳолати ҳуқуқии ташкилотҳои адвокатӣ; такмили механизми назорати риоя намудани қоидаҳои одоби касбӣ аз ҷониби адвокатҳо ва таъмини низоми интизоми касбии онҳо.

Муҳаққиқ иброд мекӯнад, ки гузаронидани ислоҳоти институти адвокатура дар Тоҷикистон бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи адвокатура ва фаъолияти адвокатӣ» оғоз ёфта, имрӯз давра ба давра идома ёфта истодааст. Бомуваффақият ба анҷом расонидани ислоҳоти соҳаи мазкур, баланд бардоштани нақши адвокатура дар ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва ҳуқуқии давлат, пеш аз ҳама, аз татбиқи самарабахши меъёрҳои санади қонунгузори соҳаи мазкур вобастагӣ дорад. Айни замон, менависад муаллиф, дар раванди ислоҳот баъзе камбудӣҳо дар қонунгузори амалкунанда ба чашм мерасанд, ки бознигарӣ, танзим ва ҳаллу фасл намудани онҳо зарур аст.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи Олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Диссертатсияи Маҳмудӣ Равшан Бобочонзода ба талаботи банди 31-33-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад. Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона навишта шуда, дорои мазмун ва мантиқи ягонаи дохилӣ мебошад. Натиҷа ва нуктаҳои навини илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшуда саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳанд.

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯйи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Мутобиқати тахассуси илмӣ Маҳмудӣ Равшан Бобочонзода барои дарёфти дараҷаи илмӣ ба ихтисоси 5.5.1. Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи

ҳуқуқ ва давлат ҷавобгӯ буда, ҳамзамон робитаи қор бо ихтисоси мазкур мувофиқ аст.

Дар баробари ҷанбаҳои зиёди мусбат доштани таҳқиқоти унвончу баъзе масъалаҳои баҳснок ба мушоҳида мерасад. Бо дарназардошти андешаҳои боло баъзе эродҳо ба мазмун ва шакли диссертатсия ва автореферат пешниҳод мешаванд:

1. Дар саҳифаи 35 таҳқиқоти диссертатсионӣ унвончу дар заминаи ташаккул ва рушди адвокатура дар Тоҷикистонро ба чор марҳила ҷудо намудааст, ки ҳолати мазкур яке аз ҷабҳаҳои муҳими таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ мебошад. Локин марҳилаи чоруме, ки диссертант тасниф менамояд, фарогири марҳилаи соҳибистиқлолии Тоҷикистонро фарогир мебошад. Ба назари мо нисбат ба институти адвокатура дар замони Истиқлолияти давлатӣ низ якҷанд маротиба қонунгузорӣ ва тобеияти идоравӣ иваз гардид, ки ҳолати мазкур низ барои ташаккули ниҳоди адвокатура таъсиргузор буда, ҳар як марҳилаи онро метавон вобаста ба махсусияти замони ташаккули танзими қонунгузорӣ ба зермарҳилаҳо тақсим намуд. Бо ин назардошт, хуб мебуд марҳилаи муосири инкишофи адвокатура дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба марҳилаҳои тағйиротҳо дар қонунгузорӣ ва низоми идоракунӣ таснифбандӣ карда мешуданд.

2. Унвонҷӯ дар саҳифаи 84 зикр менамояд, ки “институти адвокатура амалан дар як замон бо пайдоиши суд ба вучуд омадааст” аммо ба таври пурра ва мушаххас масъалаи мазкур истода нагузаштааст. Дар илми назарияи давлат ва ҳуқуқ ва таърихи давлат ва ҳуқуқ масъалаи зикршуда хело баҳснок мебошад. Бо ин назардошт, аз унвонҷӯ пурсида мешавад, ки дар рафти ҳимояи ошқорои диссертатсия мавқеи худро оид ба масъалаи мазкур иброз намояд.

3. Дар саҳифаи 128 диссертатсия унвонҷӯ роҷеъ ба ислоҳоти соҳаи адлия ва роҳандозӣ намудани расонидани ёрии ҳуқуқӣ истода гузаштааст. Аммо ба таври мушаххас масъалаи мазкурро мавриди баррасӣ қарор надодааст. Барои он ки ислоҳот дар соҳаи муайян раванди мураккаб ва фароҳу доманадорест, ки метавонад барои рушд ёфтани соҳа ва ё институти муайян заминаи воқеӣ гузошта бошад.

4. Диссертант дар қисмати хулосавии таҳқиқот зикр менамояд, ки ташаккул ва инкишофи адвокатура дар Тоҷикистон ба чор марҳила таснифбандӣ мешавад (саҳифаи 177 диссертатсия). Аммо ба кадом маҳакҳо таъя намуда, ба чунин хулоса омаданаширо ба таври мушаххас зикр наменамояд. Ҳамзамон, мо мехостем дар ҳимояи ошкоро пурсида бошем, ки дар заминаи кадом сарчашмаҳои илмӣ ва ё маводҳои бойгонӣ мавриди истифода қарор дода ба чунин хулосабарорӣ омадааст.

Мувофиқати автореферат ба муҳтавои диссертатсия. Автореферат ба муҳтавои диссертатсия мувофиқат дорад. Дар автореферат натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ, аз он ҷумла мазмун мухтасар ва кофӣи бобҳо ва зербобҳои диссертатсия дарҷ ёфтаанд.

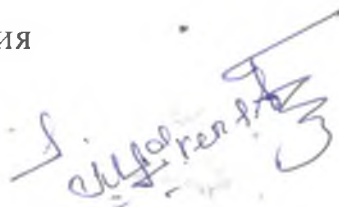
Хулоса доир ба диссертатсия. Аз омузиши матни пурраи диссертатсия ва автореферат хулоса намудан мумкин аст, ки таҳқиқоти довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ Маҳмудӣ Равшан Бобочонзода пурра ба талаботи муқаррарнамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, бахусус, ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд, зеро натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф барои рушди илми назарияи давлат ва ҳуқуқ, таърихи давлат ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар соҳаҳои ҳуқуқ мусоидат карда, боис мегарданд, ки яке аз масъалаҳои муҳимми илми ҳуқуқшиносӣ тақмил ёбад. Хулоса, пешниҳод ва дастовардҳои муаллиф барои рушди қонунгузорӣ, фаъолияти мақомоти дахлдори давлатӣ ва тақмили ниҳоди адвокатура дар ҷумҳурӣ аҳамияти муҳим доранд. Ҳамзамон, онҳо метавонанд, ҳангоми таҳия ва татбиқи барнома, стратегия ва концепсияҳои давлатӣ истифода шаванд. Маводи диссертатсия ҳангоми тадриси фанни таърихи давлат ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мамлакатҳои хориҷӣ ҳангоми иҷрои қорҳои мустақилона, навиштани рисолаҳои дипломӣ, магистрӣ, диссертатсияҳо метавонад ба таври васеъ мавриди истифода қарор гиранд, ки ҷанбаҳои мусбати қорро нишон медиҳанд. Тақризи тибқи талаботи

бандҳои 76-79 ва 81 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, тахти №267 тасдиқ шудааст, таҳия гардидааст.

Диссертатсия ва тақризи муассисаи тақриздиханда дар семинари васеи илмӣ-назариявии кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон баррасӣ шудааст. Суратмаҷлиси семинари васеи илмӣ-назариявӣ № 14 аз 1-уми июни соли 2026.

Тақризи муассисаи тақриздиханда аз ҷониби Азиззода У.А. - доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, мудири кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, омода карда шуда, дар маҷлиси кафедра муҳокима ва ҷонибдорӣ карда шудааст. Суратмаҷлиси кафедра № 11 аз 5-уми июни соли 2026.

Раиси семинари илмӣ-назариявӣ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
дотсент, муовини декани факултети
ҳуқуқшиносӣ оид ба илм, инноватсия
ва робитаҳои байналмилалӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Раҳимзода М.С.

Ташхисгар, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор, мудири кафедраи назария ва
таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Азиззода У.А.

Котиби ҷаласа, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
дотсенти кафедраи назария ва таърихи
давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Иброҳимзода Д.Қ.

Имзои Раҳимзода М.С., Азиззода У.А. ва
Иброҳимзода Д.Қ.-ро тасдиқ менамоям.

Сардори РК ва КМ ДМТ
« 6 » 06 2026 с.

Шодихонзода Э.Ш.

Суроға: 734025, ш. Душанбе, Ҷамоати Рудақӣ, 17,
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Тел.: 2217711, факс: 2271510; E-mail:
info@tnu.tj; Сомонаи интернетӣ: www.tnu.tj